

ნათია ფიფია

მილეტელები შავიზღვისპირეთში (არისტოტელეს ერთი ცნობის ინტერპრეტაციისათვის)

შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაციის იონიური ეტაპი ბევრ ქალაქში სუსტადაა გამოხატული და ეს ეხება ზოგადად შავიზღვისპირეთის ბერძნულ კოლონიებს და არა მხოლოდ კოლხეთის ბერძნულ ქალაქებს. რა შეიძლება იყოს იმის მიზეზი, რომ მილეტელები ზოგადად სუსტად არიან წარმოდგენილი, თუნდაც, კოლხეთის ტერიტორიაზე. ამ მხრივ ძალიან საინტერესო ინფორმაციაა დაცული არისტოტელეს ფრაგმენტებში:

557. ხოლო მილეტელებმა, ვიდრე ისინი არ განებევრდებოდნენ, სძლიეს სკვითებს, როგორც ამბობს ეფოროსი, ჰელესპონტთან ქალაქები ააშენეს, ექსიინის პონტო დაასახლეს ბრწყინვალე ქალაქებით და ყველანი მილეტში გაიქცნენ. მაგრამ როდესაც ისინი თანდათანობით განცხრომასა და ნებივრობაში ჩაცვიფრნენ, გამოეცალა ქალაქს სიმამაცე“, ამბობს არისტოტელე. და ერთი ანდაზაც კი არსებობს მათ შესახებ: „ძველად, ოდესღაც მამაცები იყვნენ მილეტელები“.¹

სამწუხაროდ, არისტოტელე მილეტელების „გაქცევის“ მიზეზს არ უთითებს და, შესაბამისად, თავსატეხად ტოვებს საკითხს, თუ რა იგულისხმება ამ „გაქცევაში“ – ათენელების მიერ მილეტელების განდევნა და აქ თავისი ჰეგემონობის დამყარება თუ მილეტელების მიერ თავისი ნებით ამ მიდამოების დატოვება იმ მიზეზით, რომ მათი მცდელობა ქალაქი დაეარსებინათ, ჩავარდა.

ცნობა, როგორც ჩანს, მიეკუთვნება ეფოროსს, რომელიც ცხოვრობდა ძვ. წ. 400-330 წწ. ეფოროსს მიაწერენ პირველი მსოფლიო ისტორიის შედგენას.²

¹ თ. ჯავახიშვილი. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. II. (არისტოტელე, ნიკოლოზ დამასკელი, კლავდიუს ელიანუსი). თბ. 1969, გვ. 73.

² Ephorus. Encyclopedia Britannica. ონლაინ ვერსია იხ.: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/189596/Ephorus>

მის თხზულებას ჩვენამდე არ მოუღწევია. მისი ცნობები დაცულია ფრაგმენტების სახით, ჩართულია სხვა ავტორების თხზულებებში, მაგ., მას ხშირად იმოწმებს სტრაბონი. ცნობა ძვ.წ. IV საუკუნისაა, არაუგვიანეს ძვ.წ. 330 წლისა. თუმცა თავისთავად ინფორმაცია ეფოროსთანაც უფრო ადრეული წყაროებიდან უნდა მომდინარეობდეს: 1) ეფოროსი კომპილატორია და 2) ცნობა მილეტელების შავ ზღვაში აქტიურობის შესახებ, საფიქრებელია, რომ აქ ათენელების გაბატონებამდე ვითარებას ასახავს.

არსებობს რამდენიმე ვარიანტი, თუ რას და როდინდელ ვითარებას უნდა ასახავდეს მილეტელებთან დაკავშირებული ეს ცნობა:

✓ მილეტელების მიერ შავი ზღვის კოლონიზაციის პირველ ეტაპზე დაარსებული კოლონიების ნაწილის ხელმეორე კოლონიზება გახდა საჭირო ისევ მილეტელების მიერ. მაგ., სინოპე და კიზიკოსი სამხრეთ შავიზღვისპირეთში ორჯერაა მილეტელების მიერ დაფუძნებული.³ ეს ქმნის ერთგვარ საცდურს: ხომ არ ასახავს ეს ცნობა ამ ადრინელ ვითარებას. მილეტელები მოვიდნენ ძვ.წ. VIII საუკუნეში, თუმცა მათმა კოლონიებმა ვერ შეძლეს ვერც მნიშვნელოვანი კონტაქტების შენარჩუნება მეტროპოლიასთან, ვერც საკუთარი ეკონომიკური ბაზის შექმნა და დამოუკიდებელ პოლისებად ჩამოყალიბება და ისევ უკან დაბრუნდნენ. ძვ.წ. VIII საუკუნეში ამის მიზეზი შეიძლება ყოფილიყო: 1) კოლონისტების არასაკმარისი რაოდენობა, 2) კიმერიელების შემოსევების გამო (?) რეგიონის გავერანება. თუმცა ნაკლებად საფიქრებელია, ეფოროსის ცნობა ასეთ ადრინდელ ვითარებას ასახავდეს.

✓ მილეტელები შავ ზღვაში მათი აქტიურობის მეორე ეტაპზე (ძვ.წ. 630-494 წწ) ხშირად ქალაქებს აარსებდნენ პრინციპით – ბევრი და მცირე მოსახლეობით. თუკი თავდაპირველი ქალაქები სტრატეგიულად მნიშვნელოვან პუნქტებში დააარსეს და ვრცელ ტერიტორიაზე შეიძლებოდა მხოლოდ ერთი ქალაქი ყოფილიყო, მეორე ეტაპზე სხვა ტაქტიკას ირჩევდნენ – ცდილობდნენ სანაპირო მაქსიმალურად აეთვისებინათ მცირე კოლონიებით. შესაბამისად, ცალკეულ დასახლებებში, ალბათ, ნაკლები რაოდენობის კოლონისტი იგზავნებოდა. პოლისის დამოუკიდებელი ეკონომიკური ბაზის შესაქმნელად საჭიროა კოლონისტთა ისეთი რაოდენობა, რომელიც საკმარისი იქნება სამრეწველო სექტორის ასაშუაავებლად. კოლონიების ფუნქცია, მართალია, ნედლეულის მიწოდებაა მეტროპოლიისთვის, მაგრამ დამოუკიდებელმა ახალშენებმა

³ Vanessa Gorman. Miletos: The Ornament of Ionia. A History of the City to 400 B.C.E. Michigan: University of Michigan. 2004. გვ. 257.

იმისათვის, რომ საბოლოო დამოუკიდებლობას მიაღწიონ, საკუთარი საწარმოო პროფილიც უნდა მოძებნონ. მაგ., ჩრდილო შავიზღვისპირეთის ქალაქებისთვის. ეს გახდა ხორბლის მიწოდება ბერძნული სამყაროსთვის, შედეგად აშკარა იყო, ეგვიპტის მიერ ხორბლის ექსპორტის დაწყებამდე ყველაფერი წესრიგში ჩანდა, დაკნინება იწყება მხოლოდ ამ ხანიდან. დამოუკიდებელი ეკონომიკური ბაზის შესაქმნელად და საკუთარი საწარმოო პროფილის ასამუშავებლად საჭიროა მოწინავე ტექნოლოგიების მქონე ბერძნების ისეთი რაოდენობა, რომელიც საკმარისი იქნება თუნდაც ერთი ღარგის გასავითარებლად. ჩვენი აზრით, შავიზღვისპირეთის კოლონიზაციის მილეტურ ეტაპზეც, განსაკუთრებით მის მეორე პერიოდში, ამ რეგიონში მოსული კოლონისტების რაოდენობა არ აღმოჩნდა საკმარისი ამისთვის. იონიელებმა მიატოვეს თვით ისეთი სტრატეგიული პუნქტიც კი, როგორიც იყო ქერსონესი და პონტოს ჰერაკლეადან მოსული კოლონისტები რეალურად მოახალშენეთა მეორე ნაკადია. სიმპტომატურია ისიც, რომ ათენელების მოსვლის დროისათვის კოლხეთის ქალაქების ბერძნების ახალი ნაკადით შევსება გახდა საჭირო. ფაქტია, დიოსკურია კლერუხებით შეივსო, ხოლო ფიჭვნარი ასევე გაიზარდა. იგი მცირე იონიური დასახლებიდან მნიშვნელოვან სავაჭრო ადგილად იქცა.

ჩვენი აზრით, არისტოტელეს ცნობა ასახავს ძვ.წ. V საუკუნის I ნახევრის ვითარებას. მილეტი შავიზღვისპირეთში თვით ძვ.წ. VI საუკუნის ბოლოს, V საუკუნის დასაწყისშიც კი აქტიურია, აარსებს 2 ქალაქს – მირკინოსს (მაკედონია) და ანქიალეს (აღმოსავლეთ პონტო). ამასთან, ინტერესიც ჯერ კიდევ ჰქონდა, რომ აქ ეაქტიურა – დაინტერესებული იყო გემებისთვის საჭირო სამშენებლო ხე-ტყის ექსპორტით მოსალოდნელი ბერძენ-სპარსელთა ომის წინ. მილეტელების უკან დაბრუნება, რომელსაც არისტოტელე აღნიშნავს, ძვ.წ. 479 წლის შემდეგი პერიოდით უნდა დათარიღდეს. ძვ.წ. 494-479 წწ. მილეტი სპარსელთა ხელშია და ნაკლებად სავარაუდოა, მილეტელ კოლონისტებს მაშინ მოენდომებინათ მეტროპოლიაში დაბრუნება. ეს უფრო ძვ.წ. 479 წლის შემდგომ მოვლენას ჰგავს, როდესაც ქალაქი სპარსელთაგან გათავისუფლდა.

ამრიგად, შავი ზღვის მილეტელი კოლონისტების ნაწილი, როგორც ჩანს, ძვ.წ. V საუკუნის I ნახევარში ისევ საკუთარ ქალაქში დაბრუნდა. მათი წასვლის მიზეზი იყო, ალბათ, კოლონისტების არასაკმარისი რაოდენობა, იმისათვის, რათა დამოუკიდებელი პოლისი ჩამოყალიბებულიყო, სავარაუდოდ, ასევე, კავშირის შესუსტებაც მილეტთან. მაგ., ასეთი დასახლება კოლხეთის სანაპიროზე შეიძლება ყოფილიყო იონიური ფიჭვნარი, დიოსკურიაც. ბათუმის

ციხის დასახლებას რაც შეეხება, აქედან კოლონისტები კიდევ უფრო ადრე წავიდნენ.⁴ ა. კახიძის აზრით, ამის მიზეზი მისი შექმნის ძალადობრივი ხასიათია,⁵ თუმცა მიზეზი ასევე შეიძლება იყოს კოლონისტების არასაკმარისი რაოდენობა, ეკონომიკური სტიმულების არარსებობა და შედეგი – მათი „გაქცევა“ ამ რეგიონიდან. ჩვენ უფრო ვიზრებით იმ აზრისკენ, რომ ბათუმის ციხის დასახლება უფრო დროებითი პლაცდარმი იყო შემდგომი კოლონიების დასახლებლად კოლხეთში.⁶ დიოსკურიის შემოხვევაშიც, რადგან მნიშვნელოვანი ქრონოლოგიური წყვეტა იმპორტში არ შეინიშნება და შემდეგ ათენელი კოლონისტებით ჩანს შევსებული ადგილობრივი ტერიტორია, შესაძლებელია იგივე ვიფიქროთ. საერთო ჯამში, საინტერესოა ის ფაქტი, რომ არასასურველი პირობების გამო ჯერ კიდევ მიღებული კოლონიზაციის პერიოდში და მალევე მის შემდეგ კოლონისტებს შეიძლება დაეტოვებინათ შავიზღვისპირეთის რეგიონი.

როგორც ჩანს, მიღებულების ზოგიერთი ექსპერიმენტი შავი ზღვის რეგიონში წარუმატებელი იყო. მათ შორის თავდაპირველ ეტაპზეც. ეს ფაქტი არისტოტელესთან დადასტურებულია. რაც შეეხება ამის მიზეზს, სავარაუდოდ, ეს კოლონისტების არასაკმარისი რაოდენობაა. ამ მხრივ ნიშანდობლივია, რომ მიღეტი ცნობილია იმით, რომ 90 კოლონია დააარსა. 90 არათანაბარზომიერად კოლონიზირებული კოლონიის დაარსებას მიღებულებისთვის სასურველი შედეგი, როგორც ჩანს, არ მოჰყოლია. მათ მცდელობას მხოლოდ ხანმოკლე ეფექტი ჰქონდა, სანამ ეს მცირე დასახლებები არსებობდნენ, ინარჩუნებდა მიღეტთან კავშირს და, შესაბამისად, ინტენსიურ სავაჭრო ფუნქციებს. ხოლო მას შემდეგ, რაც მიღეტი დაკნინდა და ამ მცირე დასახლებების მხოლოდ ამ ფუნქციით შენარჩუნება შეუძლებელი გახდა, დადგა საკუთარი ეკონომიკური ბაზის შექმნის საჭიროება. ეს კი მცირე რაოდენობის კოლონისტებმა ვეღარ მოახერხეს, ისინი უკან, მიღეტში, გაიქცნენ და, ჩვენი აზრით, არისტოტელეს ცნობაც სწორედ ამ პროცესს ასახავს.

⁴ ა. კახიძე. ფიჭვნარის ანტიკური ხელოვნების ძეგლები. ჟურნ.: „საბჭოთა ხელოვნება“. №9. თბილისი 1973, გვ. 32; ა. კახიძე. ბათუმის დასახლების შესწავლის ისტორიისათვის. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. 1989. № XVIII, გვ. 56.

⁵ ა. კახიძე. ფიჭვნარის ანტიკური ხელოვნების ძეგლები, გვ. 32.

⁶ ბათუმის ციხის დასახლების სტატუსის შესახებ ჩვენი მოსაზრება იხ. ნ. ფიფია. ელინური ექსპერიმენტი დასავლეთ საქართველოში – ბერძნული ახალშენები (გენეზისი, ისტორია). ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის მაცნე. თბ. 2013.

Natia Phiphia

MILESIAINS IN THE BLACK SEA REGION (ACCORDING TO ONE NOTE OF ARISTOTLE)

Summary

Ionian stage of the Greek colonization of the Black Sea is not well represented on the archaeological sites. The reason for this relative “silence” is that the first settlements were not large. Miletus earned the name of the founder of 90 cities, although they were relatively small. The small number of the colonists was not enough and the cities were not able to create their own economic base. This resulted in the escape of the Milesians from the Black Sea region. Aristotle’s information is very helpful concerning this issue. He attested that the Milesians had come to the Black Sea region and later escaped from there. This information suits the 1st half of the 5th c. B.C. The Milesian colonies should have declined after Miletus had been taken by the Persians, since the former lost their original purpose and could not gain a new one – to have their own economic base. Therefore, the Milesians seemed to have escaped from the Black Sea during this period.